

Filosofické divadlo a problémově orientovaná výuka filosofie

Během filosofického divadla diskutují středoškolští studenti v rolích filosofů či jiných osob (vědců, představitelů náboženství, literárních postav...) o tradičních i aktuálních filosofických otázkách. Pokouší se např. říci, jak a proč by mohli Sókratés, Sartre či Einstein zodpovědět otázky, co je pravda či dobro, zda by měla být legalizována eutanazie nebo jak bychom se měli chovat k životnímu prostředí. Cílem projektu, alespoň v našem pojetí, není přesně reprodukovat či aplikovat myšlení zvolených osobností. Cílem je prostřednictvím „interpretační improvizace“ u studentů rozvíjet základní filosofické schopnosti: schopnost interpretace (aktivní uchopení stanoviska postavy, aplikace jejích názorů na nové problémy), argumentace (formulace vlastních argumentů, kritické i vstřícné zvážení argumentů jiných osob), a diskuse (naslouchání argumentům druhých, přesvědčivé verbální a neverbální vyjadřování).

Filosofické divadlo v pojetí Gymnázia Na Vítězné pláni

Působím jako oborový didaktik v Ústavu filosofie a religionistiky FF UK a na Katedře učitelství HTF UK. Především ale mnoho let učím základy společenských věd a související semináře na Gymnáziu Na Vítězné pláni v Praze (dále GVP). **S filosofickým divadlem jsme se s bývalým kolegou z GVP Markem Fajfrem poprvé setkali před více než 10 lety na Gymnáziu Jiřího Ortena v Kutné Hoře, kam nás na svoji filosoficko-divadelní konferenci pozval kutnohorský pedagog Zdeněk Maňák** (jeho koncepci představuje další z pracovních listů). Projekt Zdenka Maňáka nás zaujal. Rozhodli jsme se ho tedy v upravené podobě s Markem Fajfrem rovněž vyzkoušet. Akce se nám jevila úspěšná a stala se z ní na GVP tradiční součást výuky filosofie. Náš postup také získal v průběhu let poměrně pevnou strukturu, kterou představuji v následujících odstavcích (s tím, že ji lze samozřejmě dále měnit, přebírat jen jednotlivé složky apod., v závislosti na cílech a možnostech jednotlivých pedagogů či škol).

Průběh filosofického divadla

■ Pro představení si pronajímáme malý divadelní sál (kapacita 30–50 diváků, zpravidla studentů naší školy). Při příchodu do sálu dostane každý divák **program**, který obsahuje (a) **krátké texty představující jednotlivé postavy** (texty formulují zúčastnění studenti, rozsahem jde vždy o několik vět s nejzákladnějšími informacemi); (b) **odtrhnutelný lístek, na který diváci mohou o přestávce napsat otázky, které by postavám rádi položili**; (c) **odtrhnutelný lístek pro hlasování o nejlepší kostým, nejpřesvědčivější argumentaci** (tyto kategorie jsou „soutěžní“, vítězným studentům po skončení akce věnujeme knihu podle jejich výběru) a **nejsympatičtější názor**.

■ **V první části představení přednesou jednotliví studenti krátké (optimálně 2–3 minuty) úvodní řeči, v nichž se pokusí za zvolenou postavu zodpovědět otázku „co je opravdu důležité?“** Otázku jsme formulovali tak, aby na ni šlo odpovědět za každou postavu a aby její zodpo-

vídání motivovalo k uchopení jádra jejího myšlení či životního úsilí. Pořadí postav jsme zpravidla volili chronologické (od nejstarší postavy po postavu nejsoučasnější). Někdy jsme v této části představení pracovali s dataprojektorem a na zadní stěnu promítali doplňující ilustrace (často obraz reprezentované osobnosti, případně vizuální odkaz na některou z jejích myšlenek, např. hvězdné nebe u Kanta).

■ **Po úvodních řečech následuje přestávka. Na jejím začátku diváci odevzdají pedagogovi-moderátorovi lístky s otázkami, které by chtěli položit postavám.** Pedagog si předběžně promyslí, které otázky položí a v jakém pořadí (s ohledem na návaznost, pestrost, dramatickou výstavbu...). Volba otázek i jejich pořadí se nám jeví důležitá. Osobně jsem se v roli moderátora snažil střídat otázky tradičně filosofické (např. co je smysl života?) a otázky spíše aktuální (např. co si myslíte o válce na Ukrajině?), či otázky „vážné“ (viz předchozí příklady) a spíše odlehčené, k nimž jsme rovněž diváky vyzývali (např. jak hodnotíte státní maturitu?). Snažil jsem se také **střídat otázky od diváků, na které musí studenti reagovat improvizovaně, a otázky, které jsme s účastníky vymysleli a vyzkoušeli v rámci předchozí přípravy** (v den akce, viz také níže). Diváci přitom předpokládali, že jsou improvizované všechny dialogy. Tato iluze podle mne zvyšuje účinek představení.

■ **Po přestávce následuje jádro filosofického divadla: Pedagog nejprve položí otázku.** Pokud na ni chce některý student odpovědět, **zvedne ruku**. Pedagog mu předá slovo. **K předání slova jsme používali předmět, který lze snadno házet a kterým nelze nikoho zranit, např. míček.** Platí jednoduché pravidlo, že **mluví jen ten, kdo má předmět v ruce**. Když první student domluví, přihlásí se ti, kteří chtějí reagovat, první student jednomu z nich předmět používaný k předávání slova podá či hodí. Po jeho příspěvku se přihlásí další student či studenti atd. **Diskuse o otázce končí buď tehdy, když se nikdo o slovo nehlásí, nebo když ji ukončí moderátor** (např. proto, že je příliš dlouhá, točí se v kruhu apod.). **Poslední hovořící student předmět používaný k předávání slova vrátí moderátorovi. Ten může položit další otázku.** Dodávám, že **jednotliví studenti nemusí zodpovídat všechny otázky**. Projektu se účastnili i studenti značně mlčenliví, kteří za celé představení promluví jen

několikrát. I pro ně může mít účast smysl (připravují se, naslouchají, přemýšlí apod.). Mlčenlivost může být i součástí role. Jednoho ročníku se např. účastnila studentka v roli mlčenlivého Buddha.

■ **Kromě pedagoga-moderátora se na akci podílí ještě jeden pedagog** (dlouho to byl výše zmíněný Marek Fajfr, po jeho odchodu z GVP jej nahradil kolega Ondřej Kohout). **Druhý pedagog se během představení stará o osvětlení a zvukový doprovod** (hudební skladby, které podbarvují úvodní řeči, zvukové efekty apod.). **Zapojuje se rovněž do celé přípravy.**

Střednědobá příprava

■ **Aktivní účast se nabízí studentům maturitního ročníku na začátku školního roku, spolu s popisem projektu** (požadavky, vysvětlení smyslu, fotografie z minulých let apod.) **a připravenou nabídkou možných postav** (seznam filosofů se stručným popisem hlavních témat, jimiž se zabývali). **K nabídce postav studentům sdělujeme, že si mohou po konzultaci s pedagogy zvolit i jakoukoliv jinou postavu, za kterou by se jim dobře diskutovalo** (filosofa, vědce, náboženského myslitele, literární postavu). S kolegy jsme „vetovali“ pouze osoby, u nichž by hájení jejich postojů mohlo být problematické z právního hlediska (např. Hitlera, ale – kvůli zákazu propagace politických stran a hnutí ve školách – i všech současných politiků). Na základě zkušeností se také domnívám, že je výrazně snazší hrát literární postavu než autora beletristických děl (u kterého může být obtížné odhadovat jeho skutečné postoje). Spíše také nedoporučujeme volit filmové či seriálové postavy, neboť původní herecké ztvárnění ponechává relativně málo prostoru pro interpretaci a představivost studentů.

■ V průběhu roku následují **krátké individuální a společné organizační schůzky o přestávkách** (seznámení účastníků, doporučení literatury, pokyny ke kostýmu, konzultace úvodních řečí atd.)

■ **Představení jako takové se zpravidla koná buď před vánočními prázdninami, nebo po skončení pololetní klasifikace.**

Organizace v den akce

od cca 8.00 do cca 9.00 příprava scény a základní divadelní rozcvičení (jazykolamy apod.)

od cca 9.00 do cca 10.00 nácvik úvodních řečí

od cca 10.00 do cca 12.30 nácvik možných dialogů, výběr těch použitelných v rámci představení (otázky navrhnou studenti, případně i pedagogové, studenti na ně improvizovaně reagují, stejně jako při vlastním představení; následuje diskuse, režijní doporučení atd.)

od cca 12.30 do cca 14.00 oběd a závěrečná příprava (líčení apod.)

od 14.00 do cca 15.30 představení

od cca 15.30 do 16.00 úklid

Problémově orientovaná výuka filosofie

Náš exponát zprostředkovává zkušenost filosofického divadla: umožňuje pouštět videozáznamy úvodních řečí a dialogů mezi postavami. Zároveň filosofické divadlo **zasazuje do kontextu problémově orientované výuky filosofie,**

což je **pojetí výuky tohoto oboru, které se nám jeví smysluplné a které lze uplatňovat i nezávisle na filosofickém divadle.**

Cílem problémově orientované výuky filosofie je **rozvíjet myšlení studentů skrze tematizaci problémových filosofických otázek.** Problémově orientovaná výuka filosofie optimálně zahrnuje **(a) formulování těchto otázek,** a to i samotnými studenty; **(b) jejich samostatné zodpovězení studenty;** **(c) kritické zvažování základních variant možných odpovědí jiných autorů či tradic, a to v jejich nejpřesvědčivějším a nejsrozumitelnějším představení.**

Pokud jde o náš exponát, na jeho tvorbě se kromě řešitelů podíleli středoškolská studenti GVP a vysokoškolská studenti z Filozofické fakulty, Husitské teologické fakulty a Matematicko-fyzikální fakulty UK. **Všichni zapojení studenti měli zaprvé za úkol navrhnout tematizované problémové otázky.** Mělo jít o otázky **obzvláště důležité pro současnost či budoucnost světa** a zároveň o **otázky, které jsou v určitém smyslu filosofické** (otázky nezodpověditelné jednoznačně prostředky současné vědy; a/nebo zpochybňující koncepce, o nichž běžně nepřemýšlíme; a/nebo takové, že na ně existují přinejmenším 2 odpovědi, které lze hájit dobrými důvody). Z návrhů účastníci **odhlasovali 10 nejdůležitějších otázek, na něž se následně soustředí exponát jako celek:**

■ **Na videozáznamech o nich v rolích filosofů a vědců diskutují studenti GVP** (vysokoškolská studenti poskytovali středoškolským studentům při přípravě tutorskou podporu, doporučovali literaturu, diskutovali o možných odpovědích na zvolené otázky apod.).

■ **Pojednávají o nich pracovní listy, které by mj. měly umožnit zvolené otázky tematizovat ve středoškolské výuce** (pracovní listy připravovali řešitelé projektu a spolupracovníci z Ústavu filosofie a religionistiky FF UK).

■ **Za sebe na ně odpovídali zapojení středoškolská a vysokoškolská studenti** (z jejich odpovědí posléze účastníci odhlasovali čtyři nejrepresentativnější, / které si mohou návštěvníci zobrazit po načtení QR kódů; následně také mohou vybrat odpověď, se kterou nejvíce souhlasí, a zjistit, jak hlasovali předchozí návštěvníci expozice).

■ **Přímo v exponátu na ně mohou odpovídat jednotliví návštěvníci.**

Slovo závěrem

Na přípravě exponátu se podílelo velké množství osob: Řešitelé projektu Matěj Král, Ondřej Kohout, Veronika Kodetová a Jakub Čapek. Scénografka Anna Havelková. Filmař Jakub Jurásek. Programátorka Lucie Šiková. Grafici Michaela Pospíšilová Králová a Robin Pospíšil. Studenti Gymnázia Na Vítězné pláni Halina Bobitko (Judith Thomsonová), Martin Dostál (Friedrich Nietzsche), Jáchym Hykrda (Stephen Hawking), Martin Král (Thomas Hobbes), Radovan Maryška (Michel Foucault), Andrej Mašín (Hannah Arendtová), Kryštof Pazderka (Jean-Paul Sartre), Ema Sninčáková (Simone de Beauvoir), Denis Šoun (Albert Einstein), Thanh Tung Nguyen (Charles Bukowski), Elisabeth Vydrová (Sókratés) a Ema Vyletalová (Albert Camus). Studenti FF UK Alena Bezoušková, Andrej Chudožilov, Matyáš Míka, Filip Váňa, Jiří Vaněk a Sabina Vassileva. Studentky HTF UK Lucie Čapková a Diana Atanasova. Studenti MFF UK Matyáš Bílek, Patrik Kočan a Adam Vavrečka. Autoři pracovních listů Jakub Čapek, Jakub Jirsa, Zdeněk Maňák, Tereza Matějčková, Robert Roreitner, Ondřej Švec a Petr Vaškovic. Jazyková korektorka Tamara Čučková. Všem zúčastněným i dalším podporovatelům projektu děkuji. **A za všechny doufám, že pro vás bude návštěva exponátu představovat inspirativní a intelektuálně podnětnou zkušenost.**